

## KLINIK PSIXODIAGNOSTIKA

*Toshkent amaliy fanlar Unversiteti  
"Psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi*

*Ilmiy rahbar: Akbaraliyeva Asilaxon Tojiddinovna*

*Pedagogika fakulteti Psixologiya yo'nalishi*

*2-bosqich talabasi: G'oyeboyeva Dinora*

**Annotatsiya:** Maqola tibbiyot va psixologiya fanlarining rivojlanish tarixi, o'zaro aloqadorligi, tibbiyot psixologiyasining tarkibiy qismlari hamda tibbiyot psixologiyasi borasida o'rganilgan izlanishlar tahlili va natijalari haqida yozilgan. Bugungi kunda inson salomatligida, ruhiyatida tibbiyot psixologiyasining o'rni va ahamiyatining yuqori qiymat kasb etayotganligi haqida fikr yuritilgan. Maqola tibbiyotda tibbiy psixodiagnostikaning qay darajada zarurligi haqida so'z boradi. Shuningdek psixodiagnostika usullari uning tibbiyotda qo'llanilishi yoritib beriladi.

**Kalit so'zlar:** klinik psixologiya, psixosomatika, neyropsixologiya, diagnostika, deontologiya, etika tamoyillari, psixogigiya, psixoprofilaktika, psixodiagnostika, psixoterapiya, psixonevrologiya, psixofiziologiya, patopsixologiya, psixopatalogiya.

Qadimgi Xorazm hududida miloddan avvalgi VI asrda bitilgan zardushtiylarning muqaddas kitobi «Avesto» da tibbiyot va psixologiyaga oid muhim ma'lumotlar keltirilgan. «Avesto» uch kitobdan iborat bo'lib, uning birinchi kitobi («Vendidat»)da tibbiyotga oid ma'lumotlar berilgan. Unda jismoniy va ruhiy poklanish haqidagi qonunlar majmuasi keltirilgan. «Avesto» kitobida biz ko'rish, eshitish, hid bilish va ta'm bilish markazlari miyada joylashgan, degan fikrlarni uchratamiz. Inson salomatligini saqlash yo'llari yoritilgan. Miya va ruh orasidagi munosabatlarga oid qarashlari bilan mashhur bo'lgan tibbiyot fanining otasi Gippokrat (Buqrot - miloddan avvalgi 460-377-yillar) asarlari bugungi kungacha yetib kelgan. U odam anatomiyasi va fiziologiyasini chuqur o'rgandi, bosh miyaning tuzilishi bilan qiziqdi. Gippokrat odamlar xulq-atvorini kasalliklar kechishiga bog'lab o'rgandi va temperament haqida ta'limot yaratdi.

Klinik (tibbiy) psixodiagnostika uchun usullarning haqiqiylikini ta'minlash muammosini hal qilish eksperimental va test usullarining konstruktiv asoslilikini baholashda psixometrikada qo'llaniladigan usullarga o'xshash uslubiy yondashuvlar va usullarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish bilan bog'liq. Bunday yondashuvlar, birinchi navbatda, tashxis qo'yilgan klinik konstruktsiyalarning (va ularning tarkibidagi xususiy o'zgaruvchilar) va ularning to'plamlarining adekvat modellarini yaratish texnologiyalari va usullarini ishlab chiqishni talab qiladi. Bir

tomondan, bu yondashuv diagnostikada professional tajriba va psixologik sezgi (aslida diagnostika-tan olish, lotincha dia - ras- va gnosis - bilish) ga ega bo'lgan psixodiagnostik mutaxassis bilan metod ishlab chiquvchilarning murakkab ishini talab qiladi. o'rganilayotgan konstruktsiya. Boshqa tomondan, bunday ishning natijasi psixologik diagnostika ob'ektining etarlicha qat'iy va aniq shakllantirilgan modellari tizimi va sifat va (yoki) miqdoriy ma'lumotlarga, boshqa o'lchov natijalariga asoslangan diagnostika qoidalari tizimi bo'lishi kerak. ko'p yoki kamroq standartlashtirilgan shakl. Shuni ta'kidlash kerakki, tibbiy psixodiagnostikaning rivojlanish istiqbollari to'g'risida bunday nuqtai nazarning to'g'riligini ma'lum bir tasdiqlovchi chuqur ekspert tahlili har qanday standartlashtirilgan protsedurani ishlab chiqishda zarur bo'lgan birinchi qadamdir. Bunday ekspert tahlilining asosiy mazmuni, birinchi navbatda, klinik usul doirasida tashxis qo'yilgan klinik hodisaning modelini o'rganishdir (keyinchalik real holat bilan taqqoslash uchun o'ziga xos standart sifatida). Muayyan ma'noda biz konstruktsiyaning (ko'p o'lchovli klinik va psixologik o'zgaruvchi) tavsifini shakllantirish haqida gapiramiz, bu, xususan, konstruktsiyaning haqiqiylikni aniqlash uchun zarurdir. Birinchidan, shifokorlar tashxis qo'yishda qiyinchiliklarga duch kelgan hollarda. Ma'lumki, bir qator hollarda psixodiagnostika usullari tibbiy tashxisni aniqlashtirishga imkon beradi. Ikkinchidan, psixodiagnostika ko'pincha terapiya samaradorligini baholash uchun ishlatiladi. Va nihoyat, psixodiagnostika bemorlarni mehnat, harbiy va sud ekspertizasi maqsadida o'rganishda zarur. Psixologik diagnostika -bu odamlarning psixologik va psixofiziologik xususiyatlarini baholash, o'lchash, tasniflash, shuningdek, ushbu usullardan amaliy maqsadlarda foydalanish usullarini loyihalash haqidagi fan. Psixologik diagnostikaning ikkita funksiyasini ajratish mumkin -ilmiy va amaliy. Birinchisi, uni tadqiqot sohasi sifatida tavsiflaydi va psixodiagnostika usullarini loyihalash bo'yicha faoliyatdir. Ular amaliy maqsadlarda qo'llanilganligi sababli ko'rsatkichlarning aniqligi va ob'ektivligini oshirish bilan bog'liq maxsus talablar qo'yiladi, ular muayyan qoidalarga muvofiq ishlab chiqiladi va bir qator mezonlar bo'yicha tekshiriladi. Bu, birinchi navbatda, ularning sifati va amaliy foydaliligini, qo'llaniladigan muammolarni hal qilish uchun mosligini baholash uchun amalga oshiriladi. Psixodiagnostika usullari -bu odamlarning individual psixologik xususiyatlarini o'lchash va baholash uchun mo'ljallangan o'ziga xos psixologik vositalar.

Umumiy tibbiyot psixologiyasi quyidagi muammolarni o'rganadi:

- tibbiy xodimlar (vrach, hamshira) va bemorlar orasidagi o'zaro munosabatlarni;
- odamning psixologik shakllanish bosqichlarini (bolalik, o'smirlilik, katta va qarilik davri psixologiyasini);
- temperament, xarakter va shaxs muammolarini. - deontologiya va etika tamoyillarini;

- psixogigiyyena va psixoprofilaktika muammolarini;  
- psixodiagnostika (psixometriya) va psixoterapiya (psixokorreksiya) tamoyillarini; - tibbiy-psixologik ekspertiza muammolarini.

Xususiyy tibbiyot psixologiyasi (klinik psixologiya) quyidagi muammolami o'rganadi:

- psixosomatik buzilishlarning etiologiyasini, klinikasini, diagnostikasini va davolash usullarini;

- turli xil kasalliklarda (terapevtik, xirurgik, ginekologik va h.k) bemorlar ruhiyatida kuzatiladigan o'zgarishlarni;

- turli xil defektlar bilan tug'ilganlar psixologiyasini;

- psixoterapiya va psixofarmakoterapiya usullarini turli kasalliklarda qo'llashni.

Tibbiyot psixologiyasi bilan yondosh bo'lgan bir necha fanlar haqida ma'lumot berib o'tamiz. Bular;

- neyropsixologiya

- psixologik metodlarni qo'llab bosh miya zararlanishlarida kuzatiladigan oliy ruhiy funksiyalarning buzilishlarini o'rganadi.

Ushbu fan nevrologiya va psixologiya fanlari negizida paydo bo'lgan;

- psixonevrologiya

- asab sistemasining funksional buzilishlarini o'rganuvchi fan bo'lib, psixiatriya va nevrologiya fanlari negizida paydo bo'lgan;

- psixofiziologiya

- ruhiy faoliyat va fiziologik jarayonlarni yagona jarayon sifatida ko'radigan fan bo'lib, psixologiya va neyrofiziologiya fanlari negizida paydo bo'lgan.

- patopsixologiya

- shaxs va ruhiyatning buzilishi qonuniyatlarini o'rganuvchi fan bo'lib, psixiatriya va psixologiya fanlari negizida paydo bo'lgan

-psixopatologiya

- psixiatriyaning bir bo'limi bo'lib, ruhiy kasalliklarda uchraydigan simptom va sindromlarning etiologiyasi, patogenezi, klinikasi va diagnostikasini o'rganadi;

- psixosomatik tibbiyot

- tibbiyot psixologiyasining bir bo'limi bo'lib, psixogen omillar bilan ichki a'zolar kasalliklari orasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadi;

- psixogigiyyena

- ruhiy salomatlikni ta'minlash, saqlash va qo'llashga qaratilgan fan bo'lib, tibbiyot psixologiyasi va gigiyena fanlari negizida paydo bo'lgan.

- psixoprofilaktika

- ruhiy kasalliklarning kelib chiqishi va rivojlanishining oldini olishga qaratilgan fan bo'lib, uning vazifalari psixogigiyyena bilan chambarchas bog'langan;

- psixodiagnostika

- insonning ruhiy holatini psixologik usullarni qo'llagan holda sifatiy va miqdoriy baholashni o'rgatuvchi fan;
- psixoanaliz
- inson ruhiyatini ong va ongsizlik qonuniyatlariga asoslanib o'rganuvchi fan bo'lib, insonning xatti-harakatlari shakllanishida instinktiv reaksiyalarga asosiy urg'u beradi.

Psixodiagnostikaning ikkinchi funksiyasi diagnostika usullaridan foydalangan holda amaliy psixologlar tomonidan amalga oshiriladi. Psixodiagnostika-amaliyotchilar shaxsning individual xususiyatlarini o'lchaydilar, tahlil qiladilar, baholaydilar yoki har qanday belgi bilan birlashtirilgan odamlar guruhlari o'rtasidagi farqlarni aniqlaydilar. Amaliy psixologlarning bunday faoliyati diagnostika deb ataladi va muayyan amaliy muammolarni hal qilish uchun amalga oshiriladi. "Diagnoz" so'zi (yunoncha. diagnostikadan) tan olish, aniqlash degan ma'noni anglatadi. Amaliy vazifalar hayot va faoliyatning turli sohalarida yuzaga keladi, ularning muvaffaqiyati odamlarning individual yoki guruh psixologik xususiyatlarini hisobga olishga bog'liq. Demak, ta'lim va tarbiya amaliyotida bolalarga individual yondashishni amalga oshirish uchun ular orasidagi psixologik farqlarni aniqlash zarur. Samarali kasbiy faoliyatni ta'minlash uchun ba'zan psixologik va psixofiziologik fazilatlar uchun tanlov talab qilinadi. Psixodiagnostikaning asosiy dolzarb muammolaridan biri-bu O'zbekistonda psixodiagnostika bilan shug'ullanuvchi psixologlarning deyarli kamligi. Bunday psixologlarning ilmiy va amaliy qiziqishlari asosan psixologik tadqiqotlarga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga, yangi professional psixodiagnostika usullarini yaratish va standartlashtirishga, shuningdek, ishonchlilik va haqiqiylikni tekshirish usullarini tekshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Ilmiy hayotini psixodiagnostikaga bag'ishlagan psixologlar albatta, biron birmuammoni o'rganish uchun mo'ljallangan bir yoki ikkita usul bilangina cheklanib qolmaydi. Shuning uchun birmuammoni bartaraf etish uchun professional psixodiagnostikani yaxshi tushunadigan psixolog tayyorlashimiz kerak. Buning uchun, birinchidan, magistraturada shunday ta'lim mazmuniga ega bo'lgan yo'nalishni joriy etish kerak (darvoqe, DUKning psixologiya fakultetida joriy yilda "Differensial psixologiya va psixodiagnostika" yo'nalishi bo'yicha magistrnlarni eksperimental tayyorlash" boshlandi). Ikkinchidan, doktoranturada ta'lim yo'nalishlari soniga, alohida "Psixodiagnostika" mutaxassisligi bo'yicha yo'nalishni joriy etish uchun Ta'lim vazirligiga murojaat qilishingiz kerak. Uchinchidan, kelajakda psixologik hamjamiyat "Differensial psixologiya va psixodiagnostika" mutaxassisligini qonuniylashtirish uchun Oliy attestatsiya komissiyasi rasman tasdiqlashi kerak. Ikkinchi muammo -birinchisi bilan chambarchas bog'liq -to'liq huquqli mahalliy

psixodiagnostika usullarini qoʻllash uchun zamonaviy xorijiy texnikalar bilan teng sharoitda raqobatlasha oladigan psixodiagnostik texnikalar sonini koʻpaytirish kerak.

**Xulosa:** Klinik (tibbiy) diagnostika va psixodiagnostikaning hozirgi holati shifokorlar va tibbiy psixologlarning ekspert subyektivizmining kasalliklarni tashxislash natijalariga ta'sirining ancha yuqori darajasi bilan tavsiflanadi. Shu asosda, masalan, psixologik diagnostikada alohida, mustaqil yo'nalish - ma'lumotni olish va tahlil qilishning klinik (ekspert) usuli (ekspert baholari) ajralib turadi. Shuning uchun ma'lumotlarni oldindan qayta ishlashning matematik asoslariga katta e'tibor berilishi kerak, bu esa sub'ektiv xarakterdagi ekspert baholashlarining ob'ektivlik darajasini oshirishga imkon beradi. Shu bilan birga, ekspert baholarining o'zlari, asosan miqdoriy (nuqta) ifodalanishiga qaramay (ularning qiymatlarining intervalli xususiyatini nazarda tutgan holda), aslida ikki turdagi baholashdir. Bu ma'lum o'lchov shkalalari bo'yicha (va tartibdagilardan kuchliroq bo'lmagan shkalalarda) o'lchash protseduralari natijalarining alohida holatlari yoki deb ataladigan natijalarning ifodasidir. Ekspertning "standartlashtirilgan analitik kuzatuv", qoida tariqasida, bipolyar shkalalar kontinuumidagi belgilar ko'rinishida, aslida ekspert baholash ob'ektlarini baholash natijalarini aks ettiradi. Ma'lumki, bunday natijalarni qayta ishlash uchun matematik apparat ma'lum cheklovlarga ega. Bundan tashqari, alohida tadqiqot muammosi - ekspert baholarining muvofiqligini baholashning matematik usullaridan foydalanish. Oxirgi muammo klinik tibbiyot va psixiatriyada juda dolzarbdir, ayniqsa shifokorlarning bir guruhi tomonidan qo'yilgan tashxis ko'pincha ularning hamkasblari tomonidan qo'yilgan tashxis bilan mos kelmaydi. Bunday nomuvofiqliklar nafaqat turli xil mutaxassislar guruhlarini, balki bir jamoada ishlaydigan mutaxassislar o'rtasida ham paydo bo'lishi mumkin.

#### Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

- 1) Vasila Karimova "Salomatlik psixologiyasi". -T .: 2005.
- 2) Ibodullayev Z.R. "Tibbiyot psixologiyasi". Darslik. -T.: 2008, 378 b.
- 3) Ibodullayev Z .R. "O'zbekistonda tibbiyot psixologiyasini o'qitish kontseptsiyasi". "Patologiya jurnali", 2009. №.1, 31-33 b.
- 4) Olimov X.O., Olimov U.X. "Psixiatriya klinikasining muqaddimasi". -T.: 1997.
- 5) [www.natlib.uz](http://www.natlib.uz)
- 6) [www.fikr.uz](http://www.fikr.uz)